

Szép és szenvedélyes könyv a Szabálytalan arcképek. Szenvedélyesen elfogult hősei iránt, a minőség, a művészi, irodalmi, erkölcsi, esztétikai, emberi érték iránt. Olyan eszmények iránt, amelyeket valamikor a Nyugat írt zászlajára, s az irodalom lényegét jelentették. S amelyekben néhányan még ma is az irodalom lényegét keresik, s mind ritkábban találunk rá a többnyire meddő keresésben. Rónay azt írja könyve fűszövegében, hogy noha az írásai 1955 óta jelennek meg, az irodalom „fertőzését” jóval korábban kapta, „a szülői házban, ahol rendszeresen összejöttek írók és művészek, és mindig lázasan terveztek valami újat, jobbat, mint addig volt”. Emléknék s kutatásai tárgyának is tekinti ezeket a nem felejthető élményeket, amelyeket nemcsak megőrizni érdemes, hanem továbbadni is.

Rónay László oly otthonos a Nyugat írói-költői világában, mintha egyidős lenne azokkal, akikről ír. Ami azt mutatja, hogy ez az otthonlét, ez a már-már családi viszony elhatározó élménye is lett, s ideálja kritikusai, irodalomtörténetési tevékenységének. Nincs abban semmi kivetnivaló, hogy elfogult immár száz vagy közel száz éves távolba tűnt mestereivel, Babitscal, Kosztolányival. De ez az elfogultság gondos és részletes munkára készíti őt. Arra törekszik, hogy a portré közelítse meg az egykor-valót, a hajdan volt eredetét. Ezt teszi *Babits, a regényíró* című tanulmányában is, minden eddiginél részletesebb, körültekintőbb, s talán hitelesebb ábrát nyújtva a regényíróról. Nem azt fürkészi ezekben a regényekben, hogy e filozófiai gondolatokat, s gyermekien gyengéd, tiszta lírát oly megejtően kifejezni képes nagy költő egyenértékű alkotásokat hozott-e létre prózájában, hanem azt, milyenek hát a Babits-regények? Nincs mód részletesen szólni Rónay elemzéseiről, értelmezéseiről, amelyek fő jellemzője az invenciózus kommentálás, helyzetek, emberi arcok, szellemi hátterek élményi jelentősége, s ilyenként való kritikai interpretálása. Ahol lehet, nemcsak megérzi a rokonságot a regények között, de más írók egyidejű vagy közel korú műveire is átviszi azt. Csak egyetlen példát erre az elemzői magatartásra. A *Gólyakalifa* freudi, karkai eredetének, ill. rokonságának vázolója után a kortársi magyar irodalomban helyezi el a regényt. Tudjuk, hogy a gyermekkor nemegyszer meghatá-

rozó élményvilágának kibontakoztatása is a *Gólyakalifa*. S ebben a megközelítésben Rónay egy-ugyanazon írói-költői szférába helyezi a regényt *A szegény kisgyermek panaszaival*, a *Tanár úr kéremmel*, a *Légy jó mindhalálíggal*. Mindegyikben elveszett a gyerekkor, s nemlétében mégis a létezés, a megelégedő egykori valóság, a vesztett éden tényezője lesz. E sorba illeszkedik a *Gólyakalifa* is. Rónay ráérez arra is, hogy „az író szinte pályája kezdetétől foglalkoztatta az emberi esendőség s bűnnek való kiszolgáltatottság gondolata”. Babits mindig idegenül szemlélte az embervegetációt (a Gólyakalifában a külváros népe, a munkásnegyed) s nagy érdeme, hogy a regényben elsőik között ábrázolja ezt. Rónay ugyanakkor tudja, hogy Babits személyes ideálja az igazi „magyar úr” volt, akit így mintázott: „Komoly vidámság, nyílt szem, csinos szürke körszakáll, ízletes és gondos öltözet. Okos, józan, pompás emberismerő.” A szerző markáns vonásokkal érzékelteti, hogy „ez az ideálkép hull szét majd a *Halálfiak*-ban – a helyébe lépők szarkasztikus ábrázolására pedig a *Kártyavár*-ban talál alkalmat”. Ez már, mint tudjuk, az úgynevezett középosztály problémavilága. Ez a hanyatló, úri középosztály, ahogyan Rónay kifejti, a Kosztolányi-regények központja is, „amikor érezhető fájdalommal mond sirbeszédet az író Vajkay Ákos és Novák Antal fölött”. A szerző regényelemzése is szolgáltatot jelentenek a Babits-értés, a Babits-tanítás számára is. Egy-egy továbbgondolható megállapítása az időhiánnyal küzdő gimnáziumi irodalomtanárok részére értékes segítség lehet. Például ez a gondolatsora: „Babits felfedezett a magyar próza számára egy izgalmas, nagyjából érintetlen területet: a kisvárosi és külvárosi környezetet, mely egyszerre fejlődik rohamosan és őrzi régi nyomorúságát a tárgyi leírásokban is, a lélekrajzban is. Ennek ábrázolását fejleszti majd tovább a magyar prózában Gelléri Andor Endre és Mándy Iván.”

Kosztolányi világában különleges otthonossággal van jelen Rónay. Erről tanúskodik *Kosztolányi önvizsgálatai* című tanulmányosorozata. Fenntartásaim csak az *Analóg jelenségek Kosztolányi és Ady költészetében* című dolgozatával kapcsolatban vannak. Analóg jelenségekről aligha lehet beszélni e két költő esetében. Ady

hatása alól senki nem vonhatta ki magát a kortársak közül, Kosztolányi Dezső sem. Ady-ból, a lángelmék sorsa ez, részben dívat lett, de utánzása csak más költőknek ártott, így Kosztolányinak is. Abban igaz van a szerzőnek, hogy Ady lírája Kosztolányit sem hagyta érintetlenül. Ami mármost a Kosztolányi hírhedt Ady-revíziójának és irodalmi környezetének tüzetes vizsgálatát illeti, annak lényege epigrammatikus rövidséggel a két költő kétféle szellemi tartományának, ha tetszik, ars poeticájának, világnézetének kibékíthetetlen ellentétére. Két szuverén művész magate-remtette világának összeütközése.

Egyébként Kosztolányi Dezső áll Rónayhoz talán legközelebb a Nyugat első nemzedékéből. Szinte minden sorát ismeri, rejtett őszinteségét éppen úgy, mint kedves vagy ellenszenves pózait, a valóság iránti fogékonyságát, játékos gesztusait, s a leglényegesebbet, amely állandó társa volt: mérhetetlen magányát. Nagy verseinek (*Marcus Aurelius, Hajnali részegség, Szeptemberi áhitat*) elemzése az önismeretre mindig oly igen vágó, ám abban olykor nagyot tévedő költő ama felismerését bizonyítja, amelyet így formált meg: „Itt bennem van az élet, nem kívülem és körülöttem. Szavaimban van az élet.”

Igényes tanulmányban teszi vizsgálat tárgyává Rónay *A Nyugat és a világirodalom* bonyolult összetartozását, kapcsolatrendszerét. Újszerű vállalkozása a szerzőnek *A huszadik századi zene és irodalom fejlődésének párhuzamos jelenségei* című írása, amely Bartók és Kodály, Radnóti és József Attila alkotói világának versben és zenében egymástól függetlenül kifejezett, de gondolati, világnézeti s az egyetemes human kultúrával való összefüggését tekintve a szinte törvényszerűen egy irányba ható művészi törekvése bátrabb feltárására buzdít.

Mindaddig egyetlen szabálytalan arcképről sem szólhattam. A szabálytalan arcképeket az

esszéket utolsó blokkja tartalmazza. Ezekben válik világossá az az irodalomtörténeti tulajdonság, hogy a szerző nemcsak egyes személyekben, művekben, hanem az irodalom folyamatában gondolkodik. Az irodalom emberi tartalmainak, nagyoknak és kicsinyeknek a tiszteletét e szabálytalan arcképekben őrizte meg leginkább. Ezek az arcképek ezt az emberi szférát, ennek napsütötte tereit vagy az olvasólámpa fényével megvilágított, meghitt zugait tárják elénk írói eszközökkel, nagy tárgyismerettel, nemegyszer bensőséges lírával. Bizonyításul arról a két szabálytalan arcképről néhány szót, amelyeket *Thurzó Gábor* és *Toldalagi Pál* emlékének szentelt Rónay. Itt étek közöttünk, alig néhány éve haltak meg, s a feledés nagy, egyetemes palástja borítja őket. Pedig – Thurzó különösen – mint novellista, regény- s drámaíró méltó az irodalomtörténet megtartó emlékeztetére. „Életművét csak a pszichológia segítségével lehet igazán megérteni és értelmezni. Őt magát is ismernünk kell ahhoz, hogy miért volt oly objektív, hűvös, tartózkodó.” Erről ír, ha lenne ilyen, azt mondanám: irodalomtörténeti novellát. S legbensőségesebb íróarcképén is ott van az irodalomtörténetnek irodalmunkért való felelőssége, a csendesen kigyöngyöző értéket megtartani igyekvő gesztusa. A Toldalagi-portré rávilágít törekény, halk mondataival a költő előd-voltára, megkerülhetetlenségére, Pilinszky Jánosra tett nyilvánvaló hatására. Arra „hogy ő kísérletezett ki egy hangot, ő próbálkozott elsőnek egy témával, mely majd a következő generáció kezében válik végvényessé.”

A magyar esszé immár klasszikus hagyományát folytatja tudatosan és elhivatottan Rónay László. A Nyugat nemzedékeinek örökségét, az apai örökséget.

Pálmai Kálmán

MAGYAR EMLÉKÍRÓK. 16–18. SZÁZAD

Sajtó alá rendezte, jegyzetekkel és utószóval ellátta: Bitskey István. Bp. 1982. Szépirodalmi Kk. 1000 l. (Magyar Remekírók)

A magyar nyelvű próza fejlődéstörténetében fölöttébb fontos hely illeti meg az emlékiratokat. Maga a műfaj a középkori latin nyelvű humanista történetírásból csúszott ki, s XVI. századi szárbaszökkenésétől napjainkig sorolhatók különféle változatai. Kétségtelen azonban, hogy – a régi magyar irodalom korszakhatárain

belül – legerőteljesebb, legkarakterisztikusabb típusai a XVII. századból, valamint a XVIII. század elejéről maradtak ránk. Közülük mindmáig kettő szolgál viszonyítási alapul s említettki esztétikai mérceként: Kemény János *Önéletírása* és Bethlen Miklós *Élete leírása magától*. Mindkettőnek legfrissebb, közös kiadása 1980-ban jelent